

substitution, changing of prosodic execution. Functioning of such expressive syntactic constructions – the conjunctive ones with separated members, parceling, elliptic etc., become the result of such process.

Expressivity of the syntactic sign is characterized by functional creativity and may be characterized as the result of three parameters cooperation: syntactic iconic features / non-iconic, its semantic iconic features / non-iconic and its idealized pragmatic appropriateness / non-appropriateness, which broadens the edges of not only normative stylistics, but also of cognitive-discursive grammar.

Key words: grammar transformation, expression, expressive syntax, iconic / non-iconic sign, precedent, precedent meaning, prosodic form.

Отримано: 8.02.2015 р.

УДК 811.161'373.7:81'373

Кузь Г.Т.

НОМІНАТИВНО-АКСІОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЗЕРКАЛІ НОВІТНЬОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ НЕОЛОГІЇ

Український філософ С. Дацюк у статті «Семантична війна проти путінської Росії», здійснюючи аналіз напрямів інформаційної війни Росії проти України, виокремив декілька напрямів інформаційної агресії: просування ідей («імперії», «євразійства», «руського міра»), дискурсів (імперсько-колоніального, дискурсу «справедливості» – геополітичної, історичної, правової), які мають на меті завоювання масової свідомості, зокрема свідомості інтелектуалів. Боротьбу за свідомість інтелектуальної частини суспільства, тієї яка бере участь в осмисленні і виборі майбутніх моделей формування світобудови, філософ назвав семантичною війною. «Семантична війна – концептуальна війна за смисли і перспективи майбутнього [...]. Семантична війна створює нові дискурси, і в цьому її принципова мета» [1]. Одним з елементів семантичної війни, за С. Дацюком, є творення нового семантичного простору, для українців завданням у цій війні є конструювання постімперського українського дискурсу. Терміни «семантика», «семантичний» тут використано у лінгвофілософському розумінні.

Отже, відстеження динаміки і тенденцій неологічних процесів в лексичній системі української мови новітнього часу є вкрай важливим і з власне лінгвістичного погляду, але і з точки зору суспільних трансформацій, яких зазнає сьогодні український соціум. Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні зміни в українській мові кількох останніх років в контексті семантичної війни України і Росії. Об'єктом дослідження є номінативно-аксіологічні характеристики новоствореної та актуалізованої лексики новітнього періоду.

Треба відзначити, що активне номінативно-аксіологічне переформатування української лексики та фразеології тривало увесь пострадянський час. Дослідник цього явища О.Тараненко відзначив, що пострадянський період «виразно перегукується за своєю «революційністю» з динамічними процесами в українській мові періоду 1917 – 1920-х років» [3, 3]. За спостереженням О.Тараненка, це виявляється в широкому наборі мовних засобів: а) заміні одних номінативних одиниць іншими; б) активізації словотворчої продуктивності певних моделей; в) творенні або запозиченні нових слів; г) формуванні нових емоційно-оцінних конотацій; д) активізації/пасивізації частотності вживання слів відповідних тематичних груп та ін. [3, 4].

Названі процеси відбуваються також в лексиці новітнього періоду. Внаслідок заміни одних назв іншими творяться **трансномінації**, що поєднують новизну форми зі значенням, що вже передавалося іншою формою: *тітушки* (бандити), *Ватостан* (Росія), *Укропія* (Україна). Трансномінації з'являються в мові з метою дати нове, більш (або менш) емоційне ім'я предмету, що вже має назву, або уточнити, увиразнити якусь із мотиваційних ознак, що закладені в новій назві. Так, *тітушки* – це бандити, яких використовують проти учасників політичних акцій протесту; у назві *Ватостан* актуалізується дві семи – приналежність Росії до азійського культурного простору (компонент – *стан*) та продукування певної ідеологічної моделі, носіїв якої назвали *ватниками*. Трансномінації можуть творитися також з причини табування певних назв, як наприклад, у ряді синонімів *каліка – інвалід – людина з особливими потребами*, кожне наступне слово (сполучення слів) змінює в певний період попереднє табуване (*бомж – безхатченко; цигани – роми; негри – афроукраїнці*). Процеси табування одних назв і поширення інших своєю чергою відбивають зміни в суспільній свідомості, у ставленні до певних явищ, такі зміни є наслідком поширення нових цінностей.

Власне неологізми ілюструють появу нових явищ, створених носіями мови або запозичених разом із назвами. Створені засобами української мови неологізми новітнього часу є переважно

результатом активізації різновидів морфологічного способу словотвору (зокрема, основоскладання, префіксації): *Євромайдан* (національно-патріотичні протестні акції в Україні у 2013-14 рр.), *автомайдан* (активісти Євромайдану на автівках), *антимайдан* (прихильники Партії регіонів, яких централізовано звозили із східних областей України до Києва для ескалації конфлікту), *ленінопад*, *спільнокошт*, *кнопкодави*, *вишиватники*. Запозичення досить часто зазнають модифікації значення: *айс бакет челендж* – на відміну від західного варіанту, де учасники обливаються холодною водою та переказують гроші на лікування хворих, українці збирали кошти на теплий одяг для військових, що воюють на Донбасі; *треш бакет челендж* – новий флешмоб, учасники якого заштовхують немилих політиків у сміттєві баки; смітників люстрація.

Фонетичні трансномінації використовуються для творення нових емоційно-оцінних конотацій. Це нові (перероблені відомі) назви, що мають асоціюватися із відомими словами переважно з негативною конотацією і використовуються в пропагандистському дискурсі: *правосеки* за аналогією до *гомосеки* – розмовно-зниженою назвою гомосексуалістів; *свідоміти* асоціюються із *содоміти*, *нашисти*, *рашисти* – із *фашисти* (в російській мові також *либерасты*, *толерасты*), *Лугандон*, *Домбабве*, *Даунбас* (Донбас), *янучари*, *Гейропа*, *майдауни*, *кремляді*.

Подібну функцію виконують **усічені сленгові трансномінації**, часто іронічно-знижені або зневажливі: *опо* (від опозиціонери), *тери* (про терористів з ДНР та ЛНР), *сепари* (від сепаратисти), *колоради*, (від *колорадські жуки*, прихильники так званих ДНР, ЛНР; назва апелює до кольорового вирішення георгіївських стрічок), *укри* (українці). Як бачимо, безафіксна модель творення сленгових назв включає іронічно-зневажливий елемент конотативного значення новоствореного. У зв'язку з цим цікаву історію має назва *укри*, очевидно, утворена власне як така знижена, образлива номінація. Однак закріпилася вона із іншим емоційно-експресивним шлейфом: *укри* – це українці, які відстоюють свою країну. О. Забужко з цього приводу свого часу написала у Фейсбуці: «А всі помітили, що з початком бойових дій ми для нападників стали вже не «ХОХЛЫ» – а «УКРЫ»? Дискурс змінився, нас «підвищили рангом». На місце смішного, дебілкуватого тубільця-салоїда («младшого брата») в імперській свідомості з'явився таємничий, грізний «укр» [2].

Ще одним способом емоційно-оцінного сегментування світу є **семантичні неологізми**, утворені шляхом переосмислення наявних у мові раніше слів: *ватники*, *вата* (від назви робочого верхнього одягу – росіяни або проросійськи налаштовані українські громадяни, які підтримують імперську агресивну політику Росії); *кіборги* (українські військові – захисники Донецького аеропорту); *піаністи*, *багатоверстатники* (вживається щодо депутатів ВР, котрі голосують за відсутніх колег); *тушки* (на позначення учасників переходу народних депутатів ВР з однієї фракції в іншу); *космонавти* (бійці вже розформованого спецпідрозділу «Беркут», екіпіровка яких включала захисні шоломи).

Ще одним наслідком інформаційної агресії стала деформація, навіть «шизофренізація» сприйняття і трактування низки давно відомих слів та стійких сполук, що відображається, наприклад, у використанні їх в лапках чи в фонетичному російському варіанті на знак неприйняття значень, які вкладають у ці слова опоненти (напр., *карателі*, *хунта*, *фашисти*, *бандерівці*, «*руській мір*», *гуманітарна допомога*, *перемир'я*): *Що «карателі» робили в США?* («Українська правда»); *Дуже підозрюю, автори шоу занурили нас у «руській мір» із сибірськими морозами не зі злого умислу* («Телекритика»); *Сьогодні українці для росіян «бандерівці» і «фашисти»* («Дзеркало тижня»); *Андрій Парубій: «Хунта» на місці, «хунта» діє* («Главком»).

На думку Лариси Масенко, впадає в око, що в дискурсі російської пропаганди не так багато нової лексики (*захисники Донбасу*, *Новоросія*, *ополченці*). Неологізми «позичають» із радянських часів, зокрема це стосується «карателів», «фашистів», «хунти». Такі слова називаються відродженими (визначення Юрія Шевельова), або актуалізованими (термін Любові Струганець). Російська пропаганда, будучи не надто продуктивною в словотворенні, найчастіше вдається до старої, ще радянської риторики, коли національно свідомих людей називали «нацистами», «фашистами», «націонал-фашистами», «бандерівцями» та ін. [4]. Такими відродженими можна вважати також номінації *сотня* (*небесна*, *козацька*, *жіноча*, *диванна*, *канцелярська*, *акторська та ін.*), *сотник*, повернуті до активного вжитку гасла періоду українських визвольних змагань: *Слава Україні – Героям Слава!*; *Слава нації – Смерть ворогам!* та ін. Звертання до лексики та гасел попередніх періодів ілюструє витoki нинішнього конфлікту.

Війна, в тому числі й інформаційна, між Україною і Росією відобразила конфлікт культурний, який умовно можна назвати протистоянням між *укропами* (*україни*) і *ватниками*. Конфлікт *укроп* – *ватник*, на думку С. Дацюка, є продовженням протистояння по лінії *кацап* (*москаль*) – *хохол*, але в новому семантичному постімперському дискурсі. «Попередні хвилі спротиву імперії українців народжували ідентифікації – «мазепинці», «петлюрівці», «бандерівці», – пише С. Дацюк. – Коли в 2014-2015 рр. українці дали відсіч російській агресії, росіяни почали називати

їх «українами», «укропами». І ця назва, отримана від ворогів в ході спротиву ворожій агресії, – це назва з новою семантикою» [1].

Укропами називають громадян України, які підтримують Майдан, нову владу, орієнтацію України на Захід. На початку вживання найменування використовувалося як образлива назва. Існує багато варіантів її пояснення: **український патріот**, **український опір**, «Україна – це Європа = Укропа» (тобто це євроорієнтовані українці). Новостворений аналітичний сайт з такою назвою тлумачить її як «**український оперативний прогноз**». Врешті, у грудні «Укроп» став назвою міжфракційної групи народних депутатів у Верховній Раді. Вони розшифровують назву як **українська опозиція**. Кількість розшифрувань назви *укроп* постійно збільшується. Як бачимо, назва була позитивно «перепрограмована» українцями, набула популярності і дуже швидко в проукраїнському сегменті перестала сприйматися як образлива. У вересні в Одесі відбувся благодійний фестиваль «Укроп», а на Покрову – день, який Президент цього року зробив святом українського війська, – в інтернеті мовило «Укроп»-радіо. Намальовані суцвіття кропу з'явилися на шевронах, футболках, светрах, а Інтернет оперативно поповнився блогом коміксів «Бойовий Кріп».

Ватником (також *ватою*) називають тих росіян або проросійськи налаштованих українських громадян, які підтримують імперську агресивну політику Росії. «Ватник» з 2011 року є постійним персонажем ряду одноіменних сатиричних спільнот «ВКонтакте», створених критично налаштованими росіянами (найбільш відома – «Рашка. Квадратний ватник», творець Антон Чадський). Загалом це персонаж такого політичного коміксу-серіалу – активний глядач ТВ, що поважає ветеранів, ненавидить все іноземне і вживає багато алкоголю. З-поміж інших рис, притаманних ватнику, суперечливий букет політичних консервативно-патріотичних поглядів, відсутність критичного мислення, патерналістські прагнення (за матеріалами інтернет-порталів).

Чому саме *ватники*? Ватник (стьобана ватна куртка) для ілюстрації російського патріота був вибраний у зв'язку з великою популярністю цього одягу в часи Радянського Союзу, особливо у в'язницях і таборах. Окрім *ватників*, побутує окреслення *вишиватник* – це український ватник; як правило, малоосвічена людина з невисоким культурним рівнем, яка агресивно налаштована щодо усього, що не вписується у її уявлення про те «як має бути» (напр., *На жаль, крім типових ватників, у нас дійсно в Facebook завелось вдосталь тупих і ще огидніших вишиватників* («Лівий берег»)).

Як бачимо, протиставлення *укроп – ватник* демонструє конфлікт культурних традицій, способів сприйняття світу, що підтверджує наявність культурного розлому в основі українсько-російського конфлікту. З іншого боку, це протиставлення ілюструє спостереження О. Тараненка щодо того, що «мовна реалізація нових соціальних цінностей суспільства або тих чи інших його верств – це, звичайно, не просто неоднозначний і непрямолінійний, а часто й суперечливий процес, який відбувається в постійній конкуренції з мовними «антицінностями» [3, 5].

Вивчення частотності вживання тих чи тих новотворів є досить складним завданням для дослідників. Одним зі способів відстежити цей параметр є рейтинги слів року (століття, тисячоліття, місяця чи дня), які набули поширення в останні десятиліття (німецькі лінгвісти обирають слово року із 1971 року, а американські із 91-го). Нові слова, зокрема слова року, – дуже точний індикатор того, чим живе сьогодні суспільство: здоровим способом життя, інтернет-технологіями, спілкуванням у соцмережах, суспільними подіями. Так, наприклад, укладачі Оксфордського словника переможцем 2014 року назвали дієслово *vape*, яке означає курити електронну сигарету, словник Коллінза висунув свою версію – іменник *photobomb* (фотобомба – це невдалий знімок, задуману композицію якого несподівано руйнує хтось на задньому плані). В Інтернет-опитуванні, здійсненому Національним центром культури в Польщі словом року стало слово *separatysta* (сепаратист), натомість комісія провідних мовознавців Польщі вибрала слово *kilometrowka* (вартість використання приватного автомобіля зі службовою метою). Дослідження російського телеканалу «Дождь» показало, що найпопулярнішим словом 2014 року більшість росіян вибрали «*крымнаш*» (в трійці лідерів також *санкции* і *бандеровцы*). Окрім слова року, росіяни обирали вислів року – і ним стало словосполучення *вежливые люди*.

В Україні словник сучасної української мови та сленгу «Мислово» почав визначати слово року в 2013 році. Того року першу сходинку посіло слово *Евромайдан* (до речі, це слово було серед польських претендентів 2013 року, та переможцем в російському рейтингу Public.ru), а в 2014 році перемогло слово *кіборги*.

Критерії таких рейтингів мають виразне соціальне підґрунтя: в переліки претендентів потрапляють не лише найновіші слова – основними параметрами вибору є популярність слова та його соціальна значущість. Так, наприклад, поряд з *кіборгами*, претендентами на слово 2014 року в Україні були давно відомі в українській мові слова *волонтер*, *доброволець*, *анексія*, *війна*. Серед вибраних слів, як бачимо, знайшлися не лише неологізми, але й слова цілком звичні і в якійсь

мірі застарілі, що отримали нове звучання в зв'язку з останніми подіями. Отже, рейтинги слів року в Україні очікувано показують, що найбільш важливою для українського суспільства на сьогодні є модернізація і боротьба за виживання Української держави.

Показово, що події 2013-14 рр. в Україні мали потужний відгук у багатьох європейських країнах: в польські, російські, чеські та ін. рейтинги потрапили слова *Євромайдан*, *санкції*, *сепаратисти*, словом року в Фінляндії став вислів «*сир Путіна*» (словосполучення з'явилося у фінській мові після введення Москвою продовольчої ембарго у відповідь на санкції Заходу), спортивний термін *shirtfront*, вжитий на адресу Путіна, став словом року в Австралії.

Іншим маркером активності висловів є лексикалізація деяких словосполучень: *кримнаш* (*кримнашисти*) (вживається на позначення росіян, які підтримують анексію Росією Криму), *дедываєвали* (аргумент у суперечках, напр., *Біда в тому, що прихильники позиції дедываєвали реально не знають нічого ні про світову історію, ні про історію Росії.*), *кулявлоб*, *всепропало*.

Українська новітня неологія суспільно-політичної сфери є неоднорідною за складом, походженням, комунікативною важливістю, тривалістю використання та перебування в статусі лексичних інновацій. Потрібно зауважити, що в багатьох випадках ми маємо справу з оказіональними утвореннями, статус яких можна буде кваліфікувати з відстані часу. Разом з тим вже сьогодні можна стверджувати, що номінативно-аксіологічна переорієнтація лексики і фразеології новітнього часу, що є наслідком переоцінки цінностей, з одного боку, продовжує тенденції пострадянського періоду (в шкалі правовий – неправовий, духовний – бездуховний, єднання – роз'єднання, демократичний – тоталітарний та ін., див. О.Тараненко), з іншого боку, цей конфлікт цінностей набув максимальної інтенсивності, що відбилося у формуванні емоційно-оцінних конотацій низки новотворів, в активізації певних словотвірних моделей, у розламі поняттєвої сфери світоглядних моделей, що конфліктують.

Перспективи вивчення неологізмів на сучасному етапі пов'язуємо перш за все з відстеженням багатоаспектних зв'язків неології і суспільства, механізмів мовної еволюції, виявленням найпродуктивніших сфер творення нової лексики та фразеології, механізмів та причин ревіталізації (відродження) нових слів та стійких сполук. Осмислення (переосмислення) низки номінацій суспільно-політичного сегменту, усвідомлене конструювання нового модерного дискурсу України потребує в тому числі і лінгвістичних (семасіологічних, семантичних та ін.) досліджень.

Список використаних джерел

1. Дацюк С. Семантическая война против путинской России [Електронний ресурс] / С. Дацюк // ХВИЛЯ.net. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/semanticheskaya-voyna-protiv-putinskoj-rossii.html>
2. Оксана Забужко: «Укри» – це і є, по факту, визнання української незалежності [Електронний ресурс] // Буквоїд. – 26 липня, 2014. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/events/culture/2014/07/26/164852.html>
3. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст.). I / О. О. Тараненко // Мовознавство : науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні. – 2012. – № 3. – С. 3-31.
4. Хмельовська О. «Укропи» та «правосеки» проти «ватників» і «сепарів» [Електронний ресурс] / О. Хмельовська // Тиждень. ua – 2 жовтня, 2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/119971>

Анотація. У статті на матеріалі новітньої суспільно-політичної неології розглядаються семантико-аксіологічні зміни, що стали наслідком інформаційної війни проти України. Автор звертає увагу на ціннісний та культурний аспект протистояння, відбитий у творенні та поширенні неологізмів різного типу.

Ключові слова: суспільно-політична неологія, слово року, номінативно-аксіологічна переорієнтація, транснамінації.

Summary. The article deals with semantic and axiological changes in the development of lexical and phraseological vocabulary of the Ukrainian language in the contemporary period on the basis of contemporary social-political neology. Active nominative-axiological reformatting of the Ukrainian vocabulary and phraseology, which lasted the entire post-Soviet period, manifests itself at modern stage through the following linguistic phenomena: substitution of one nominative units with others; activation of word-formation productivity of certain models; formation or borrowing of new words; formation of new emotional and evaluative connotations; activation/ passivization of frequency of words use of related thematic groups.

Analysis of the modern neology shows that nominative-axiological retargeting of the vocabulary and phraseology of the contemporary period caused by reappraisal of values, on one hand, continues tendencies of the post-Soviet period (in the scale of legal – nonlegal, spiritual – nonspiritual, unity – disunity, democratic – totalitarian, etc), on the other hand, features by maximum intensity, which is reflected in the formation of emotional-evaluative connotations of a number of innovations, in activation of appropriate derivative means and models, in the split of conceptual sphere of belief models, which have a conflict.

Reconsideration of the series of nominations in the sociopolitical sphere, conscious construction of a new modern discourse of Ukraine requires linguistic researches (semasiological, semantic, etc.) among others.

Key words: sociopolitical neology, the word of the year, nominative-axiological retargeting, transnominations.

Отримано: 18.02.2015 р.

УДК 81'42; 373.2; 373.7; 282.2; 276

Кульбабська О.В.

«ТИ СІ СЛОВА НЕ РУШ, СЕ – ЗОЛОТІ КЛЕЙНОДИ...» (МАРКЕРИ РОЗМОВНОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ ВІРИ КИТАЙГОРОДСЬКОЇ)

Наукове вивчення словесно-художньої практики письменників має давню традицію, утім, і нині залишається актуальним. Художню мову визнають питомою сферою індивідуального стилю, його найпотужнішим чинником (І. Білодід, В. Ващенко, С. Єрмоленко, М. Крупа, А. Мойсієнко, М. Плющ, О. Потєбня, Н. Сологуб, Л. Ставицька, І. Чередниченко та ін.). «Стиль, надто ж індивідуальний, – це, справді, насамперед, «одежа слова», тіло тексту, за яким глибше осягаємо душу (ідею) та розум (концепцію, ідеал)», – слушно зауважує А. Ткаченко [9, 11]. Мовознавці переконливо довели, що твори національної літератури кожного народу самобутньо інтерпретують дійсність через характерні мовностильові форми, які зовнішньо виявляють внутрішній світоглядний та естетичний потенціал письменника, художні параметри його ідіостилю, а також дають змогу системно представити мовний образ автора (С. Богдан, Н. Бойко, М. Голянич, Н. Гуйванюк, О. Криштанович, Л. Марчук, А. Поповський, В. Статєєва, Н. Шатілова та ін.).

Яскравим засобом індивідуалізації художньої мови письменників є використання образів рідної природи, рідної землі в контексті органічного поєднання народнорозмовних джерел та звичаєво-обрядового матеріалу (С. Єрмоленко, В. Чабаненко, В. Калашник, С. Бибик, Г. Сьота та ін.), що уможливило утвердження єдиної концепції пріоритетності рідного краю в сучасній українській літературі.

З-поміж письменницької когорти вихідців із Кельменеччини – національно-самобутньої частини Буковини – найпомітнішою є постать нашої сучасниці й землячки Віри Микитівни Китайгородської. Своім поетично-прозовим художнім словом вона продовжує народознавчі традиції земляків: Михайла Ткача (лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка), Дмитра Герасимчука (знаного публіциста, прозаїка), Богдана Гури (поета-пісняра) та Василя Кривого (лауреата першої в Україні премії ім. В. Чорновола). І водночас Віра Китайгородська «належить до тих, хто завжди і всюди тримає наготові «огонь в одязі слова», хто ні за яких обставин не боїться викликати вогонь на себе, чиє слово постійно на прапорі, з яким ідуть у бій» [5, 8].

Віра Китайгородська наповнила художню літературу суто бессарабським, ще повною мірою не дослідженим колоритом. Її стиль не сплугаєш з іншим. І не тільки тому, що в ньому є «оте не-літературне «се», а й тому, що в ньому живе «отой гоноровий прадідівський дух Подністров'я, замішаний на простій сучасності і приперчений правдивістю невигаганих сюжетів і не висвітлених досі літературних тем» [6, 7].

Про письменницю Віру Китайгородську і про її творчість написано низку статей. Одні автори сконцентрували свою увагу на творчій біографії письменниці (К. Попович, Ю. Гречанюк, В. Кривий, А. Ісак, В. Чорней, М. Новак), інші – намагалися розкрити тематично-ідейне спрямування її віршів, зокрема в передмовах до поетичних збірок (Т. Севернюк, І. Римарук, В. Кривий, П. Шкраб'юк). Утім, поза увагою дослідників, на жаль, залишилися стилістичні особливості творів відомої письменниці Буковини. *Актуальність* мовознавчих студій вбачаємо в дослідженні образу автора крізь призму визначення констант її художньої мови.